

ОСОБЛИВОСТІ РОЛЬОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В НОВОСТВОРЕНИХ ГРУПАХ

Виявлено тенденцію залежності рольової комунікації членів новостворених груп від їх статусу, зокрема, відображення образу групи та особистісно-рольової взаємопредставленості. Встановлено залежність уявлень про групу в членів групи, що була нещодавно створена, від їх статусу та якісну відмінність образу групи в різностатусних молодих людей. Проаналізовано залежно від статусу уявлення про групу її членів; уявлення про власний рольовий репертуар та рольовий репертуар інших членів групи.

Наведено результати дослідження рольових ідентифікацій студентів та їхньої взаємної особистісно-рольової взаємопредставленості. Встановлено, що особистісно-рольова представленість вища, більш диференційована та індивідуалізована в осіб з високим статусом. В осіб з середнім статусом вона здебільшого спрямована на підтримку внутрішньогрупового міжсуб'єктного поля взаємодії. Для членів групи з низьким статусом особистісно-рольова взаємопредставленість виявляється більш формалізованою і уніфікованою та зводиться до всезагальних соціальних ролей, втім ці особи, в тому числі відторгнуті, визнаються групою та займають певне місце у рольовій структурі групи, тобто є повноправними членами групи.

Наведено результати дослідження комунікативних дистанцій, членів новостворених груп у груповій взаємодії, які вважаємо показником особистих і групових меж. Описано тенденції до ідентифікації з лідером, та дистанціювання від аутсайдера на фоні авансованої ним близькості.

Ключові слова: новостворена група, групова взаємодія, рольова комунікація, рольові ідентифікації, особистісно-рольова взаємопредставленість.

The tendency of the role communication of the members of newly formed groups depending with their status, in particular, the representation of the group's image and personality-role interrepresentation, are detected. Dependence of representations about the group what was recently created, on the group members with their status and qualitative difference of the image of the group in different-status young people was established. Representation of the group of its members;

representation of their own role-playing repertoire and the role repertoire of other group members was analyzed depending on their status.

The results of research of role identification of students and their mutual personality-role interrepresentation are presented. It is established that personality-role representation is higher, more differentiated and individualized in persons with high status. In people with average status, it is mainly aimed at supporting intra-group inter-subjective interaction field. For members of a group with a low status, personality-role interrepresentation appears to be more formalized and unified and reduces to general social roles, however, these individuals, including those who are rejected, are recognized by the group and occupy a definite place in the role structure of the group, that is testify, that they are full members of the group. Under the results of research of members of newly formed groups communicative distances in group interaction, which we consider an indicator of personal and group boundaries are presented. The tendency towards identification with the leader is described, and distancing from the outsider on the backdrop of his proximity is underlined.

Keywords: newly formed group, group interaction, role communication, role identities, personality-role representation.

Обізнаність щодо особливостей групової взаємодії на початкових етапах розвитку групи надасть зацікавленим особам, що працюють з групами, більш докладну інформацію стосовно групових комунікативних процесів та прийняття соціальних, міжособистісних та комунікативних ролей в групі. Дослідження рольової комунікації набуває практичного значення з точки зору підготовки до складних ситуацій та опору психологічним втратам та травмам і надає можливість визначення ключових позицій, на що звернути увагу при проектуванні власної взаємодії в групі, яка була нещодавно створена, а також, що при цьому слід врахувати. За нашими попередніми дослідженнями, велике значення має формування рольової структури групи, яке залежить від функціонально важливих ролей, а також статусно-позиційних процесів в групі, слідування рольовим зразкам та особистісно-рольове моделювання взаємодії. Ідентифікація зі «своєю» групою та формування почуття «ми» лежить в основі формування групового поля і може відбуватися як за формальними, так і за змістовними ознаками. В процесі комунікації в новостворених групах виникають та уточнюються уявлення про однокорупників, мікрогрупи, що

утворилися, та всю групу в цілому; встановлюються комунікативні дистанції. На нашу думку, ознайомлення з тим, які саме рольові ідентифікації важливі у студентських новостворених групах, наскільки глибокою є рольова взаємодія та за якими напрямками розгортається особистісно-рольова взаємопредставленість, є доцільним з точки зору спрямування групових адаптаційних процесів та визначення напрямків керівництва групою.

Мета статті: дослідити наявні в членів малої групи уявлення про рольову структуру групи; образ комунікативної поведінки в групі; а також особистісно-рольову взаємопредставленість; комунікативні дистанції членів групи та відповісти на питання щодо тенденцій цих показників рольової комунікації в залежності від статусу.

Соціальна складова групової динаміки задає рамки процесу рольової комунікації в групі. Суспільна поведінка особистості в групі втілюється посередством ролей, які пов'язані з певним соціальним контекстом та оточенням. Виконання ролей пов'язує та узгоджує поведінку учасників групи один з одним. Конкретні ролі несуть у собі потенційну систему відносин і взаємовпливів в певних життєвих обставинах та характеризують рольову ідентичність особистості. Т. Парсонс розглядав роль як очікувану послідовність способів поведінки і виконуваних функцій або дій, які відповідають соціальному статусу, представляються доречними та реалізуються в відповідному соціальному контексті [11]. Виконуючи роль, особистість враховує можливі зміни ситуації, наслідки рольової поведінки та можливість досягти бажаного результату. Значущі виконувані функції закріплюються у комплексі ролей, який стає основою рольового репертуару особистості.

Рольову поведінку можна розглядати як особистісний феномен, що знаходить прояв у рольовій ідентичності та рольовій Я-концепції [2]. Репертуар психологічних ролей особистості формується в контексті історії її життя, структури життєвого світу та системи особистісних цінностей. Ролі можна інтерпретувати як одну з форм функціонування особистості в процесі життєдіяльності. Прийняття ролі передбачає розуміння того, яким інша

особистість бачить свій внутрішній світ та себе у соціальному оточенні. Конструювання соціальної реальності, є практикою моделювання, згідно з яким люди вчиняють по відношенню до інших людей, спираючись на значення, якими вони їх наділяють. Значення виникає, за Г. Блумером та Дж. Мідом, під час соціальної взаємодії людей [3], внаслідок чого можливе приписування значень у внутрішньому діалозі та створення дискурсу. Власне комунікація відбувається посередством символів, які набувають певні значення і цінність для інших. Інтерпретація людиною символів змінюється під впливом мислєдїї, рефлексїї, прийняття ролї інших, представлення себе іншим та готовності символїчно взаємодїяти з ними. Внутрішній діалог використовується для того, щоби перевіряти альтернативи, репетирувати дїї та передбачати реакції інших перед тим, як відповідати [там же].

Рольова комунікація як системне соціально-психологічне явище відзначається орієнтацією на рольові зразки групи, виникнення образу групи у кожного члена групи; уявлення про свій образ в групі та визначення власного місця в статусно-позиційній сітці групи; рольове моделюванням взаємодїї, встановлення особистих і соціальних меж; створення міжсуб'єктності як відображення внутрішнього світу учасників у рольовій комунікації; образністю та символїчністю, обміном образами і символами.

Рольове моделювання, за нашими дослідженнями, лежить в основі організації взаємодїї та досягнення взаєморозуміння в новоствореній групі [7]. Важливою стороною моделювання є здатність побачити ролї «зі сторони», внаслідок чого виникає феномен особистісно-рольової взаємопредставленості. Виникають уявлення про рольові зразки, що представлені у групі, їх підкріплює уявлення про свій статус, місце, позицію у групі; виникає уявлення про групу та створення її образу. На основі цього людина здійснює вибір комунікативних стратегій та ролей, встановлює допустимі комунікативні дистанції та наявність спільних з іншими членами групи ролей як «точок перетину» з ними. На фоні цього виникають колективні уявлення про групу та її загальний образ, а також уявлення про окремих членів групи, які входять до неї, та про їхню

комунікативну поведінку. Встановлюються особисті та соціальні межі у рольовій комунікації, здійснюється рольове моделювання взаємодії з урахуванням засобів встановлення меж, зокрема, комунікативних дистанцій. Особистісні відмінності соціальної поведінки знаходять вияв в тому, як буде діяти конкретна людина в залежності від ситуації, як інтерпретуватиме дії і вчинки інших, чого очікуватиме від майбутнього.. Рольова структура особистості відзначається індивідуалізованістю, кожна роль набуває особистісного забарвлення, позначається стилем виконання, набуває особистісної значущості П.П. Горностаї зауважував, що рольова трактовка особистості більше висловлює її сутність, ніж теорії рис або факторні моделі особистості [2].

У рольовій комунікації між учасниками взаємодії виникає міжсуб'єктність як віра в спільний загальний світ (В.П. Казмиренко) [4]. Внутрішній світ учасників відображується у взаємодії, створюючи рамки значущого, приємного та допустимого. В свою чергу, відбувається відображення простору групи у внутрішньому світі членів групи. Можна припустити, що міжсуб'єктність виникає через відображення внутрішнього світу учасників взаємодії з урахуванням психологічної безпеки і прагнення розкрити себе.

В теорії І. Альтмана і Д. Тейлора «соціальне проникнення» розглядається як процес розвитку більш глибокої близькості з іншою людиною посередством взаємного саморозкриття і інших форм уразливості [3, 180]. Автори порівнюють людей з цибулинами, де зовнішній шар – це публічне «Я» людини, яке доступне кожному. На цьому рівні людина має багато спільного з людьми її круга та контактної групи. Під поверхнею лежать настанови, цілі, настрої. Внутрішня сутність людини складається з цінностей, Я-концепції, невирішених конфліктів та емоцій, та впливає на інші області її життя, які знаходяться ближче до поверхні. Доступною іншим людина стає, послаблюючи тісні межі, які захищають її, через саморозкриття, добровільний обмін з іншими особистою історією, перевагами, настановами, почуттями, цінностями та ін. І.Альтман і

Д.Тейлор сформулювали «закон взаємності», згідно з яким, відкритість у певній сфері однієї людини викликає відкритість іншої [там же].

Згідно з концепцією соціальної драматургії І. Гофмана, презентуючи себе іншим, людина виступає не незалежно, одноосібно; вона обирає та реалізує своє «обличчя» в контексті взаємодії за безпосередньою участю партнера. Обличчя – це соціальна ідентичність людини, образ себе, обраний людиною, виходячи з прийнятих у суспільстві норм, традицій та цінностей, для взаємин з іншими [9, 190]. Повсякденні взаємодії обличчям до обличчя є способом організації соціального життя та надання йому передбачуваності. Моделювання образів себе і інших відбувається у рольовій комунікації, уявленнях про себе у певних ролях та очікуваннях прийняття певних ролей від інших. «Обличчя» пред'являється, розпізнається та реалізується за наявності інших учасників комунікації [там же]. Таким чином, особистість представлена у внутрішньому світі інших людей, зокрема через спільні приймаємі та виконувані ролі. Певні ролі стають більш або менш переважаєми, престижними та приймаєми в тій чи іншій групі. Прийняття одних і тих же ролей, визнання за іншим права бути подібним до себе, об'єднує. В кожній групі відбувається інтрагрупове структурування статусно-рольових відносин, внаслідок чого у групі утворюється інтрагрупова ієрархічна структура.

Є. Мелібруда зазначав, що в процесі спілкування формуються зразки і моделі поведінки людини, які згодом «входять всередину» людини [10]. Рольове моделювання лежить в основі взаємодії у новостворених групах та відбувається через відображення у згорнутому вигляді психологічних ролей як моделей поведінки, що стосуються очікуваної послідовності дій в залежності від обставин [7]. Ідентичність як самототожність та Я-образ як системне самоуявлення особистості розвивається і формується у взаємодії з іншими людьми на основі сприйняття рольової комунікації з ними.

Явище особистісно-рольової взаємопредставленості було описано М.Ю. Кондратьєвим та О.В. Ємельяною як характер взаємозв'язку певної особистості зі значущим іншим або значущими іншими через ідентифікацію

або, навпаки, конфронтацію цієї особистості з її референтним оточенням. Було встановлено, що студенти переважно ідентифікують себе зі студентами старших курсів та викладачами. Найбільш стабільними за результатами дослідження виявилися середньостатусні студенти, зосереджені на власній професійній діяльності [6].

Особистісно-рольову взаємопредставленість, яку ми використовуємо у своїй концептуальній схемі, розглядаємо як ціннісно-смыслову та рольову узгодженість інтерсуб'єктного поля учасників групової взаємодії, та як критерій глибини рольової комунікації в новоствореній групі. Відображаючись іншими членами групи в якості «Ми» або спільних ролей, учасники рольової комунікації набувають особистісно-рольової взаємопредставленості, коли за іншою людиною визнаються ролі, подібні власним, таким чином характеризуючи інтерсуб'єктність.

Казмирєнко В.П. стверджує, що учасники взаємодії беруть участь у побудові «множинного особистісного знання», яке набуває персоніфіковану цінність, коли це латентне знання знайдене в собі, актуалізоване, змістовно розкрито у вигляді уявлень, ідей, евристик, інтуїції [5]. Спостерігаючи за іншими, ідентифікуючись з ними, «приміряючи» їх ролі, взаємодіючи з ними, молода людина пізнає власну рольову ідентичність, опановує нові рольові моделі.

В проведеному дослідженні прийняли участь студенти першого курсу КНЛУ. В дослідженні були використані методики, спрямовані на вивчення рольової структури особистості і групи і особистісно-рольової взаємопредставленості (модифікована нами методика «Хто Я?/ Хто Він?», методика вимірювання комунікативної дистанції [12], соціометрія, методика Q-сортування В. Стефансона, а також проективне малювання за асоціативними проективними картами «Крео» (автор-розробник В.В. Назаревич).

Отримані дані розглядалися та аналізувалися під кутом зору статусу тієї чи іншої особи в групі та здійснювався пошук загальних рис, що характеризують особливості рольової комунікації осіб з тим чи іншим

статусом. При застосуванні проєктивних карток «Крео», за В.В. Назаревич, відбувається робота з колективною свідомістю через включення складних несвідомих процесів активації уяви та фантазування як структур психіки, що розшифровують діагностичні архетипічні символи та приховані смислові структури. Актуалізація та розпізнавання тієї чи іншої символіки стають інформативними з точки зору несвідомих потягів, прагнень, намірів, тенденцій та переважних тем учасників. Учасникам дослідження було запропоновано обрати одну з карт «Крео» та виконати за її мотивами рисунок на тему «Я в групі». Отримані рисунки були проаналізовані з точки зору того, чи є на малюнку цілісний образ групи; чи зображене на рисунку «Я» і яким чином воно зображено, де саме розташоване на аркуші паперу – в центрі або на периферії. Також була відзначена наявність сюжетних рисунків. Певна частина отриманих рисунків демонструвала прагнення виконати завдання формально, шляхом точного відображення на папері обраної картки, або створення зображення, близького до самої картки, у дещо іншому форматі або іншого розміру. Такі рисунки не містили чіткого символу «Я», проте за наявними або відсутніми на рисунку зображеннями, флористичними або ландшафтними образами, лініями, рамками та обмеженнями, несли у собі інформацію про асоціативні утворення, пов'язані з образом групи та груповими процесами.

У ряді рисунків група позначалася певною кількістю однотипних схожих об'єктів, серед яких «Я» виділялося фактурою і кольором (зокрема, дерева, квіти, пелюстки однієї квітки, очі). Характерним для рисунків низькостатусних була відсутність чітко позначеного «Я» (яке було зображене як «один з багатьох») або наявність «роздутого» «Я», такого, що займає велику частину (до третини) аркуша, подекуди – протиставлення себе групі.

Малюнки зі зрозумілим чітким сюжетом належали середньостатусним та високостатусним членам групи; такі малюнки виглядали життєрадісно та містили оптимістичні символи (зокрема такі, як райдуга, повітряні кульки, сонце, корабель у південному морі, струмок та ін.). Середньостатусним та високостатусним властивий більш деталізований та структурований спосіб

відображення малої групи та її членів. Високостатусним членам групи було властиво створювати цілісний образ групи (наприклад, образ «рідини у резервуарі, на яку впливають різноспрямовані сили» або «карти руху за туристичним маршрутом»).

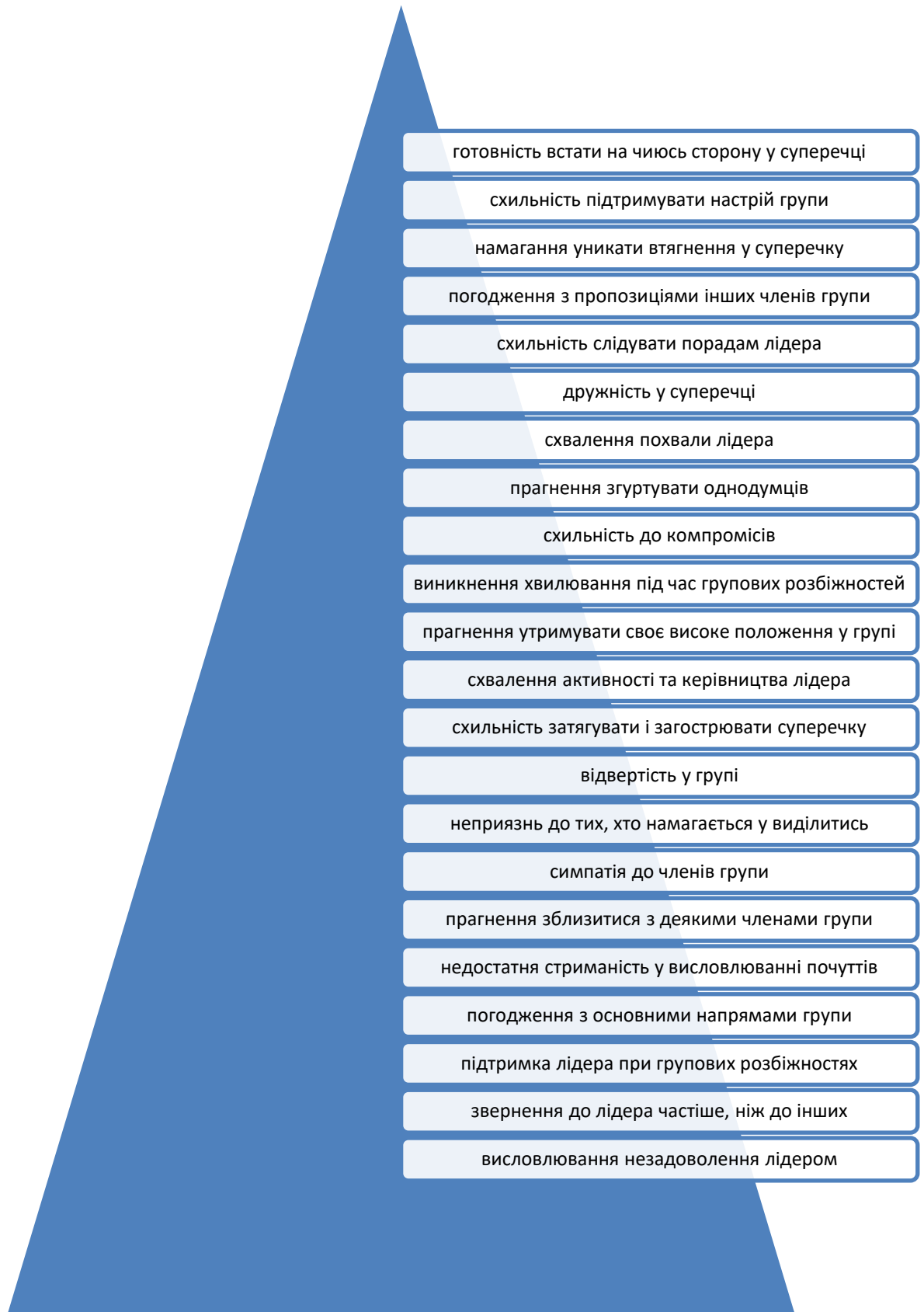
Таким чином, проективні малюнки привідкривають внутрішній світ учасників та їх уявлення про групові цінності в контексті хто важливіше – «Я» або група. Для низькостатусних властивою є свого роду уніфікація з іншими членами групи в якості одного з багатьох; інколи виникає протиставлення себе групі. Середньостатусні є джерелом позитивних образів та гарного настрою, що може об'єднувати мікрогрупи у групі та підтримувати загальний працездатний емоційний фон життєдіяльності та групової взаємодії. В той же час високостатусні члени групи схильні створювати загальний гармонійний функціональний образ групи і не випинати себе.

Виділені Н.П. Анікєєвою комунікативні позиції у спілкуванні – інтелектуала, душевної людини, оптиміста, організатора та ділової людини досі не втратили своєї актуальності [1, 196]. До рольової структури новоствореної групи, на основі отриманих нами даних, входять, зокрема, такі найбільш значимі складові: «людина», «студентка», «оптиміст», «хлопець/дівчина», «турист», «креативна особистість», «спортсмен», «добра людина», «комунікабельна». Менш значимими є наступні: «музикант», «особистість», «подруга», «гарна дівчина», «фотограф», «меломан», «лінива», «танцюристка», «відповідальна», «художник», «перекладач», «активіст», «патріот», «сім'янин», «цілеспрямований» та ін. Як бачимо, позиції душевної людини, оптиміста інтелектуала серед найбільш значущих, в той час, як позиції організатора та ділової людини в новостворених групах ще не сформовані, відходять на другий план та відбиваються у вигляді «відповідального», «цілеспрямованого», «активіста».

Рольова структура групи знаходить відображення в образі групи, який формується в її членів. З метою оприявлення властивого членам групи образу групи учасникам дослідження було запропоновано обрати з переліку тверджень

методики Q-сортування В. Стефансона такі, що властиві для групи. Зазначимо, що значна частина досліджуваних (23,53%), характеризуючи групу, відчували певні складності та обирали лише декілька тверджень з досить таки великого переліку.

В узагальненому вигляді образ групи відзначається особливостями комунікативної поведінки, наведеними на діаграмі 1. При цьому привертає увагу те, що молоді люди з різним статусом відзначають різні комунікативні стратегії, таким чином, і образ групи в них різний (див. діаграму 2).

Діаграма 1. Уявлення про образ групи учасників дослідження (у порядку зниження значущості).

ВИСОКОСТАТУСНІ : ГРУПІ ВЛАСТИВІ

- прагнення згуртувати однодумців
- погодження з основними напрямками групи
- виникнення хвилювання під час групових розбіжностей
- переважання, щоби лідер брав на себе відповідальність при плануванні
- уникання бути втягненим у суперечку
- підтримка лідера при групових розбіжностях
- переважання звертатися до лідера частіше, ніж до інших

СЕРЕДНЬОСТАТУСНІ : ГРУПІ ВЛАСТИВІ

- схильність до компромісів
- погодження з пропозиціями інших членів групи
- згуртування однодумців
- товариськість
- прийняття певної сторони в суперечці
- підтримання настрою групи
- висловлювання незадоволення лідером

НИЗЬКОСТАТУСНІ : ГРУПІ ВЛАСТИВІ

- прагнення зблизитися з деякими членами групи
- схвалення похвали лідера
- симпатія до певних членів групи
- прагнення до прийняття на себе керівництва в групі
- погодження з пропозиціями інших членів групи
- уникання бути втягнутим в суперечку
- підтримка лідера при групових розбіжностях
- прояв ініціативи у встановленні контактів у спілкуванні

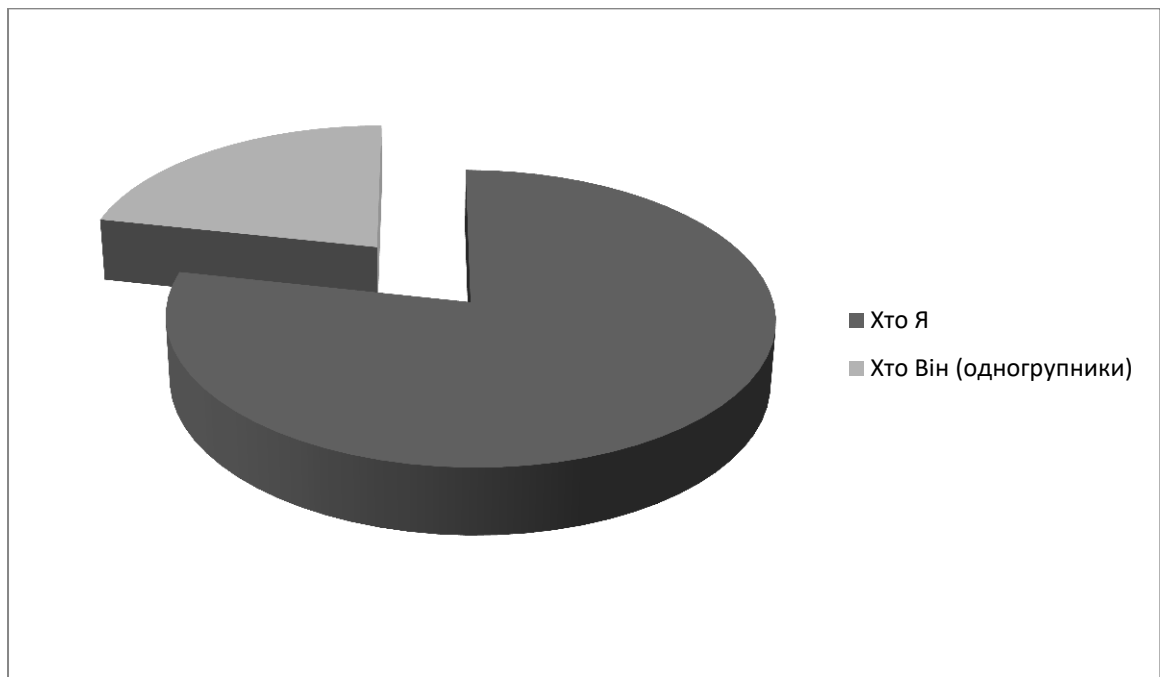
Діаграма 2. Уявлення про групу в осіб з різним статусом.

Разом з тим, образ групи лідерів несе в собі два магістральні напрямки – визнання важливості лідерства і згуртованості групи. (Нагадаємо, за методикою «Крео» високостатусні мають гармонійний функціональний образ групи). Саме визнання лідерства і застосування прийомів згуртування групи, становлення групової думки робить групу організованою та здатною на злагоджені спільні дії. Середньостатусні здебільшого схильні до компромісів, погоджуються з пропозиціями, товариські, а також підтримують настрій групи. (Нагадаємо, за методикою проективного малювання «Крео» було виявлене прагнення середньостатусних підтримувати позитивний оптимістичний настрій групи). Такі особливості відводять членам групи з середнім статусом важливу роль емоційного «барометра» групи та джерела здорового критичного оптимізму і позитиву у стосунках. Раніше ми встановили, що саме низькостатусні несуть своєю поведінкою, яка має агресивні прояви, загрозу межах інших членів групи [8]. Дані, отримані в цьому дослідженні, дозволяють стверджувати, що поведінка низькостатусних, крім того, відзначається протиречивістю та непослідовністю (низькостатусні проявляють себе як особи з «роздутим» «Я» або відчують себе неважливими, «одним з багатьох»).

З метою дослідження особистісно-рольової взаємопредставленості за методикою «Хто Я? Хто Він?»; учасники дослідження мали визначити, кому з групи також властива та чи інша їхня рольова ідентифікація (за процедурою проведення на аркуші з особистісно значущими ролями, визначеними самим учасником дослідження та розташованими по вертикалі, по горизонталі був розміщений список групи, де потрібно було робити позначки). Особисті рольові ідентифікації є важливою стороною внутрішнього світу особистості, тому вважаємо, що визнання наявності спільних рольових ідентифікацій з іншим членом групи свідчить про певну глибину рольової комунікації. Ідентифікація є процесом і механізмом пізнання ролей іншого та себе на його тлі, виникнення почуття «Ми» та особистісно-рольової взаємопредставленості. В ході аналізу результатів дослідження виявилися такі особливості. Низькостатусним членам групи властиво визнавати особистісно-рольову представленість інших членів

групи по соціальних ролях «людина», «студент (-ка)», «особистість», «комунікабельна (-ний)», «добрий (-а)». Середньостатусні члени групи також визнають особистісно-рольову представленість інших у їх внутрішньому світі за вказаними вище комунікативними ролями, та круг цих ролей розширюється і спеціалізується порівняно з низькостатусними. Додаються комунікативні ролі «спортсмен (-ка)», «перекладач», «адекватний (-на)», «вихований (-на)», «простий», «скромний (-на)», «меланхолічний (-на)». Рольовий репертуар представленості середньостатусних, порівняно з низькостатусними, розширяється і набуває подекуди індивідуалізованих ознак з опорою на підтримку ролей, що забезпечують стабільність групи, таких, як «комунікабельний(-на)», «чесний(-на)», «сміливий (-а)», «енергійний (-на)», «креативний (-на)», «вихований (-на)». Більшість учасників дослідження визнають представленість індивідуалізованих рольових ідентифікацій з власного переліку властивими для осіб з високим статусом.

За лідерами та особами, що входять до мікрогрупи симпатій, односторонники визнають більш диференційовану і уособлену особистісно-рольову представленість за такими рольовими ідентифікаціями, як «особливий (-а)», «енергійний (-а)», «оптиміст (-ка)», «дотепний (-на)», «життєрадісний (-на)», «лінивий (-а)», «творча особистість», «лінгвіст», «любитель (-ка) архітектури», «мандрівник», «естет», «розумний(-на)» та ін. Інші члени групи визнають особистісно-рольову представленість низькостатусних за ролями «людина», «студент (-ка)», «турист», «добрий (-а)», «оптиміст (-ка)». Ті молоді люди, кому майже не властива особистісно-рольова взаємопредставленість, тяжіють до формального ділового спілкування в групі та встановлення функціональних контактів, які знеособлюють комунікацію.

Діаграма 3. Особистісно-рольова взаємопредставленість молоді у новостворених групах.

Розглядаючи показники представленості ролей іншого у особистому рольовому наборі (див. діаграму 3) (в середньому 22% проти 78%, наданих власним ролям), можна стверджувати, що глибина рольової комунікації в новостворених групах досягає середніх, навіть подекуди низьких значень, що може пояснюватися тим, що досліджені групи не мають досить тривалої історії розвитку.

Високостатусні члени новостворених груп мають вищу особистісно-рольову репрезентованість, при цьому інші члени групи прагнули ідентифікуватися з ними. Водночас низькостатусні члени групи мали невисоку особистісно-рольову репрезентованість, «Відторгнуті» та «ізолювані» отримують, насамперед, репрезентації соціальні («студент», «хлопець/дівчина»), та функціональні, такі, що ними наділяється майже уся група (серед них «кмітливий (-а)», «сучасний (-а)», «цілеспрямований (-а)», «турист», «студент (-ка)», «спортсмен (-ка)», «танцюристка»). Разом з тим, видається важливим висновок про те, що ізолювані та відторгаємі групою особи, все ж таки, мають рольові іпостасі, за якими їх включають до групи,

набувають особистісно-рольову представленість та включені за тими позиціями, які вони займають, до інтерсуб'єктного простору групи. Можна стверджувати, що низькостатусні є важливою, так би мовити, фракцією кожної групи.

Ми вважали комунікативну дистанцію у взаємодії проявом позицій та засобом позначення соціальних і особистих меж. Чим менша комунікативна відстань, тим більш близькі взаємини встановлені з певною людиною, що означають більш гнучкі та проникні межі.

Методика вимірювання комунікативної дистанції дозволяє оцінити середню суб'єктивну комунікативну зону в групі, яка в нашому дослідженні дорівнює 70, при цьому, має індивідуальні відмінності, які полягають у границях від 0 (найбільш щільна взаємодія) до 100 (інтерпретується як відсутність комунікації). Середня реальна комунікативна зона складає 47, середній зсув реальної комунікативної зони відбувається в сторону партнера по взаємодії та реєструється вправо. За даною методикою також зафіксовані певні відмінності суб'єктивної комунікативної зони людини залежно від статусу. Так, високостатусні та члени групи з середнім статусом здебільшого прагнуть зрівноважувати власні та очікувані від інших комунікативні впливи відносно центру. Низькостатусні мають недостатню комунікативну компетентність та відчують складності у визначенні суб'єктивної комунікативної зони, що проявляється у низькому диференціюванні ними цієї зони для усіх членів групи. Таким чином, молоді люди цієї категорії майже позбавлені такого комунікативно-рольового засобу групової взаємодії та вибудови меж, як комунікативна дистанція. Вони погано володіють диференціацією дистанцій у взаємодії з різними членами групи і, таким чином, здебільшого авансують занадто близьку дистанцію, що сприймається одногрупниками, як неадекватна відстань до їх особистих меж, яка є небезпечною та несе у собі певну загрозу.

На міжсуб'єктному рівні величина комунікативної зони характеризує інтенсивність взаємодії двох її партнерів. Малі значення реальної комунікативної зони членів групи на початкових етапах розвитку групи

відображають поверховість контактів та недостатність взаєморозуміння у взаємодії, характерні для даної зони циклу групової динаміки. Зсув реальної комунікативної зони вказує на те, що один з партнерів виступає (або прагне бути) лідером у взаємодії, ставлячи іншого у позицію «веденого».

В той же час членів групи, які входять до власної контактної мікрогрупи, межі більш гнучкі та дистанція менша, учасники дослідження категоризують них, як емоційних, особливо – добрих та оптимістичних, товариських, а також – креативних і комунікабельних. Подекуди межа між я і ти стирається, внаслідок чого виникають очікування поведінки, подібної до власної.

Висновки. В цілому рольова комунікація є складним багаторівневим явищем, що має певні закономірні прояви, та залежить від ідентичностей учасників, що знаходять прояв у комунікативних ролях і самоусвідомлення членів групи. Потребує врахування статус учасників та прагнення ідентифікуватися зі значущими членами групи. Такі ідентифікації знаходять відображення у наявному образі групи, який прямо чи непрямо керує поведінкою учасників рольової комунікації. Для низькостатусних важливішим є образ «Я» або відбувається свого роду уніфікація з іншими членами групи в якості одного з багатьох. Середньостатусні є джерелом позитивних образів та позитивного настрою, що може об'єднувати мікрогрупи у групі та підтримувати загальний фон життєдіяльності та групової взаємодії. В той ж час високостатусні члени групи схильні створювати та підтримувати загальний гармонічний функціональний образ групи і не випинати себе.

Феномен міжсуб'єктності в рольовій комунікації знаходить вияв у особистісно-рольовій взаємопредставленості, яка характеризує глибину рольової комунікації та є вищою у членів групи з високим та середнім статусом. У групах, що були нещодавно створені, внаслідок чого їхні члени ще недостатньо обізнані один з одним, особистісно-рольова представленість характеризує здебільшого неглибоку рольову комунікацію. Розглядаючи показники представленості ролей іншого у особистому рольовому наборі, можна стверджувати, що глибина рольової комунікації в новостворених групах

досягає середніх, навіть подекуди низьких значень, що пояснюється тим, що групи ще не мають досить довгої історії розвитку. При цьому хотілося б наголосити, що усі члени групи, в тому числі низькостатусні і відторгнуті мають особистісно-рольову представленість у груповому полі та особистісно-рольових уявленнях членів групи. Низькостатусним членам групи властиво визнавати особистісно-рольову представленість інших членів групи за соціальними ролями «людина», «студент (-ка)», «особистість», «комунікабельна (-ний)», «душевна людина». Інші члени групи бачать у груповій комунікації низькостатусних здебільшого їхні соціально-рольові функції. У процесах статусного розшарування в груповому полі представлені усі члени групи, які займають різні комунікативні позиції та виконують різні функції, в тому числі особи з низьким статусом. Низькостатусним притаманні певні комунікативні, групові, соціальні ролі, які інші учасники групи визнають за ними. Проте ці ролі формалізовані, недостатньо індивідуалізовані, та пов'язані з навчальною спеціалізацією («турист», «спортсмен», «перекладач»). Можна стверджувати, що низькостатусні не є викресленими з групового простору, представлені в ньому, і є неодмінним прошарком кожної групи. Наші дослідження показали, що вони входять до інтерсуб'єктного простору групи, у якому досить адекватно відображені і є незамінною часткою групи.

Середньостатусні члени групи також визнають особистісно-рольову представленість інших у їх внутрішньому світі за вказаними вище соціальними ролями, та круг цих ролей розширюється і спеціалізується. Додаються соціальні ролі «спортсмен (-ка)», «перекладач», «адекватний (-на)», «вихований (-на)», «простий», «скромний (-на)», «меланхолічний (-на)». Можна зробити висновок про функціональну роль середньостатусних членів групи як таких, що підтримують емоційний фон та ділову атмосферу групи. Високостатусним властивий більш деталізований та структурований спосіб відображення малої групи та її членів, функції згуртування і спрямування групи.

Література.

1. Аникеева Н.П. Психологический климат в коллективе / Н.П.Аникеева. – М.: Просвещение, 1989. – 224 с.
2. Горноста́й П.П. Личность и роль: Ролевой подход в социальной психологии личности / П.П. Горноста́й. – К.: Интерпресс ЛТД, 2007. – 312 с.
3. Гриффин Э. Коммуникации: теории и практики / Гриффин Э. // Харьков: Гуманитарный центр, 2015. – 686 с.
4. Засади когнітивного спілкування. Монографія / За наук. ред. В.П. Казмиренка. – К.: Імекс-ЛТД, 2013. – 390 с.
5. Казмиренко В.П. Активізація когнітивних процесів взаєморозуміння засобами організації діалогу / В.П.Казмиренко // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей. – К.: Міленіум, 2012. – Вип. 30 (33). С. 181 – 193.
6. Кондратьев М.Ю., Емельянова Е.В. Социально-психологические особенности взаимосвязи самооценки и личностно-ролевой взаимопредставленности студентов / М.Ю. Кондратьев, Е.В. Емельянова // Социальная психология и общество. – 2011. – №1. – С. 56-73.
7. Коробанова О.Л. Рольові аспекти групової взаємодії в умовах сучасності [Електронний ресурс] / О.Л. Коробанова // Особистість в умовах кризових викликів сучасності : мат. методол. семінару НАПН України (24 березня 2016 р.). – К., 2016. – С. 306 – 315. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/704987/>
8. Коробанова О.Л. Психологічні особливості очікувань та настановлень щодо групової взаємодії членів новостворених груп / О.Л. Коробанова // Наукові студії з соціальної та політичної психології: зб. статей / НАПН України, Ін-т соц. та політ. психології. – К. : Міленіум, 2016. – Вип. 37 (40). – С. 136 – 149.
9. Матьяш О.И. Межличностная коммуникация: теория и жизнь / О.И. Матьяш, В.М. Погольша, Н.В. Казаринова, С.А. Биби, Ж.В. Зарицкая. Под науч. ред. Матьяш О.И. – СПб.: Речь, 2011. – 560 с.

10. Мелибруда Е. Я – ты – мы. Психологические возможности улучшения общения / Ежи Мелибруда. – М.: Прогресс, 1986. – 256 с.
11. Парсонс Т. О структуре социального действия / Т. Парсонс, В. Чеснокова. – М.: Академический проект, 2000. – 800 с.
12. Рыжонкин Ю.Я. Методика измерения коммуникативной дистанции / Андреев А.Н., Мдивани М.О., Рыжонкин Ю.Я.// Вопросы психологии. – 1987. № 1. – С. 159 – 161.

References.

1. Anikeeva, N.P. (1989) Psihologicheskiy klimat v kollektive [Psychological climate in collective]. – М.: Prosveschenie. [in Russian].
2. Gornostay, P.P. (2007) Lichnost i rol: Rolevoy podhod v sotsialnoy psihologii lichnosti [A person and a role: Role approach in the social psychology of a person]. K.: Interpress LTD. [in Russian].
3. Griffin, E. (2015) Kommunikatsii: teorii i praktiki [Communications: theories and practices]. Harkov: Gumanitarniy tsentr. [in Russian].
4. Zasady kohnityvnoho spilkuvannya (2013) [The principles of cognitive communication]. Kazmyrenko V.P. [Ed.]. Kyiv: Imeks-LTD. [in Ukrainian].
5. Kazmyrenko V.P. (2012) Aktyvizatsiya protsesiv vzayemorozuminnya zasobamy orhanizatsiyi dialohu [Activation cognitive processes of understanding means in the dialogue]. Naukovi studiyi iz sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi: zb. statey - Scientific studies of social and political psychology, 30 (33), 181 – 193. Kyiv: Milenium. [in Ukrainian].
6. Kondratev M.Yu., Emelyanova E.V. (2011) Sotsialno-psihologicheskie osobennosti vzaimosvyazi samootsenki i lichnostno-rolevoy vzaimopredstavlenosti studentov [Socio-psychological features of the relationship between self-evaluation and personal-role mutual representation of students]. Sotsialnaya psihologiya i obschestvo – Social psychology and society, 1, 56-73. [in Russian].

7. Korobanova, O.L. (2016) Rol'ovi aspekty hrupovoyi vzayemodiyi v umovakh suchasnosti [Role aspects of group interaction under contemporary conditions] (March 24, 2015). *Proceedings from A person under conditions of crisis challenges of modernity: materials of methodology seminar of Ukrainian NAPS `15: Osobystist' v umovakh kryzovykh vyklykiv suchasnosti: mat. metodol. seminaru NAPN Ukrayiny (24 bereznya 2016 r.)*. Kyiv. Retrived from: <http://lib.iitta.gov.ua/704987/> [in Ukrainian].

8. Korobanova, O.L. (2016) Psykholohichni osoblyvosti ochikuvan' ta nastanovlen' shchodo hrupovoyi vzayemodiyi chleniv novostvorenykh hrup [Psychological perculiarities of expectations and attitudes from newly formed groups members onto group interaction]. *Naukovi studiyi iz sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi: zb. statey – Scientific studies of social and political psychology*, 37 (40), 136 – 149. [in Ukrainian].

9. Matyash O.I., V.M. Pogolsha, N.V. Kazarinova, S.A. Bibi, J.V. Zaritskaya (2011) *Mezhlichnostnaya kommunikatsiya: teoriya i zhizn [Interpersonal Communication: Theory and Life]*. Matyash O.I. [Ed.] – Saint Peterburg: Speech. [in Russian].

10. Melibruda, E. (1986) *Ya – tyi – myi. Psihologicheskie vozmozhnosti uluchsheniya obscheniya [Me – you – us. Psychological opportunities of the improvement of communication]*. Moscow: Progress. [in Russian].

11. Parsons, T. (2000) *O strukture sotsialnogo deystviya [On the structure of social action]* V. Chesnokova (Ed.). Moscow: Akademicheskii proekt. [in Russian].

12. Ryizhonkin, Yu.Ya., Andreev A.N., Mdivani M.O. (1987) *Metodika izmereniya kommunikativnoy distantsii [Measurement technique for communicative distance]*. *Voprosyi psihologii – Psychology issues*, 1, 159 – 161. [in Russian].